

ОСВІТНІ ВТРАТИ УЧНІВ ГІМНАЗІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА УКРАЇНИ

Алексєєнко Тетяна Федорівна,
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
інновацій та стратегій розвитку освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

Актуальність проблеми освітніх втрат, складником яких є навчальні втрати учнів, пов'язується з довготривалим порушенням освітнього процесу в Україні під час війни, розв'язаної проти нею росією, і можливими подальшими негативними наслідками у розвитку економіки держави та її людського капіталу.

У наукових джерелах навчальні втрати розглядаються як:

- втрата знань і навичок або відхилення в академічному прогресі учня/учениці внаслідок тривалого порушення/нестабільності навчального процесу;
- різницю між досягнутим академічним прогресом (тобто тим, чого навчився/навчилася учень/учениця, і тим, чого мав/мала би кожний/кожна з них навчитися на певному етапі свого навчання, наприклад: у певному віці, на рівні певного класу, певного рівня освіти відносно вимог прийнятого Базового стандарту освіти.

Освітні втрати є ширшим поняттям. Складниками освітніх втрат ми виокремлюємо:

- ✓ навчальні втрати не тільки з базових, а й інших навчальних предметів, зниження мотивації до навчання внаслідок зміни психоемоційного стану учнів, формату навчання й недостатності безпечних умов освітнього середовища та здійснення освітнього процесу.
- ✓ втрати в соціалізації дітей та учнівської молоді (в їх числі виховні втрати) в освітньому середовищі та групах ровесників, де в природних умовах успішно засвоюються соціальні норми, соціальні цінності і зразки соціальної поведінки;
- ✓ втрати в особистісному розвитку учнів, зокрема у моральному, емоційно-інтелектуальному, соціальному, необхідних для компетентного поведіння у суспільстві, формування життєво необхідних навичок і набуття соціального досвіду для успішної самореалізації в теперішньому часі та на майбутнє;
- ✓ втрати, пов'язані з розвитком соціально-емоційних структур особистості (недостатня сформованість соціально-емоційних навичок) та появою особистісних деструкцій (руйнування): деструкції поведінки, деструкції взаємодії, взаємин і міжособистісних відносин як обмеження контактів,

усамітнення; деструкцій самооцінки (заниження чи завищеність); маніпулятивної свідомості;

✓ погіршення соціального самопочуття здобувачів освіти, а також порушення життєвих планів та соціальних очікувань і перспектив, існуючі проблеми булінгу й мобінгу в освітньому середовищі, зокрема кібербулінгу і кібермобінгу у віртуальному середовищі;

✓ порушення і перерваність стабільного процесу навчання внаслідок загроз життю учнів і педагогів, міграційних процесів (у тому числі в зарубіжні країни на місце тимчасового проживання), обмеженого доступу до процесу навчання (через відсутність світла та Інтернету, відповідних технічних засобів навчання і комунікацій, а також незнання мови приймаючих громад країн зарубіжжя);

✓ вимушена зміна формату навчання – співвіснування 3-х форм (очної, дистанційної, змішаної), залежно від безпекової ситуації. Дистанційна форма навчання для учнів початкової школи набула ознак сімейної форми навчання;

✓ професійні втрати педагогів;

✓ інфраструктурні втрати системи освіти (внаслідок руйнування чи знищення закладів освіти, налагоджених логістичних комунікацій системи);

✓ перевантаженість значної частини учнів-біженців від війни навчальною діяльністю. За даними Верховної Ради України станом на грудень 2024 року у країнах Євросоюзу перебуває щонайменше 850 тисяч учнів. Станом на січень 2025 року одночасно навчаються у двох школах понад 355 тисяч українських дітей, які разом із родинами проживають за кордоном (Коваленко, А., 2025);

✓ людські втрати – виїзд за кордон учителів і дітей учнівського віку, які через тривалість війни в Україні вже інтегрувалися в інші освітні системи та асимілюються в культури приймаючих країн зарубіжжя, що несе небезпеку їх неповернення і, як наслідок, втрати членів громадянського суспільства, на які покладаються великі сподівання щодо участі у післявоєнній відбудові України.

Згідно структури системи освіти, учні гімназії є учнями 5-9 класів загальноосвітніх закладів освіти, визначених базовим рівнем освіти. «Базова середня освіта є другим рівнем освіти, який здобувається впродовж 5 років і складається з 2-х циклів: адаптаційного навчання (5-6 класи) та базового предметного навчання (7-9 класи). Учня, що успішно закінчують базову загальну середню освіту (9 клас), видається Свідоцтво, яке дає право для вступу до школи III ступеня та професійно-технічного навчального закладу, вищого навчального закладу I-II рівня акредитації. Навчальні втрати можуть бути перешкодою в отриманні Свідоцтва про базову загальну середню освіту та в подальшому життєвому виборі і самореалізації» (Алексєєнко Т., Петрук О., Ліпчевська І., Павлова Т., 2024, С.6.).

Зважаючи на те, що освіта відіграє визначальну роль у розвитку особистості та суспільства, навіть в умовах війни в Україні їй приділяється особливе значення. Свідченням тому є обговорення й пошук рішень розв'язання проблеми з освітніми, у тому числі навчальними втратами, на законодавчому рівні, в наукових заходах та розробках, зокрема Національної академії педагогічних наук та її структурного підрозділу – Інституту педагогіки НАПН України, а

також у шкільній практиці, в діяльності неурядових організацій та освітніх платформ.

Прикладом такого пошуку є проведення за нашою участю в Інституті педагогіки НАПН України цілеспрямованого наукового дослідження, в ході якого було апробовано концептуальні ідеї вимірювання навчальних втрат. Розроблено авторські: комплекс діагностичного інструментарію для 4-х цільових груп, класифікацію навчальних втрат учнів базової середньої ланки освіти, 10 основних механізмів їх подолання у контексті підтримуючої стратегії, адекватних до отриманих результатів апробованої по за тестової діагностики з використанням цифрових технологій; аналітичні матеріали масштабного опитування від 105 646 респондентів – директорів шкіл, педагогів, учнів 5-6 класів, їхніх батьків. За матеріалами досліджень, спрямованих на з'ясування освітніх втрат українських учнів під час російсько-української повномасштабної війни, підготовлено Аналітичні матеріали щодо особливостей соціалізації (основних соціалізаційних контентів) учнів середньої школи в умовах війни та дистанційної форми навчання (Алексєєнко Т.Ф., 2023) та методичні рекомендації (Алексєєнко Т., Петрук О., Барановська О., Ліпчевська І., Павлова Т., 2024). Методичні матеріали об'єктивують освітню ситуацію ілюстративними матеріалами, у тому числі скріншотами з Google-опитувальника, та рекомендовано для директорів закладів базової середньої освіти, вчителів, викладачів післядипломної освіти. Вони можуть бути цікавими науковцям та іншим здобувачам освіти, які досліджують навчальні втрати учнів середньої школи та можливості їх мінімізації/подолання.

Ми маємо принципову позицію, що подолання освітніх, у тому числі навчальних втрат учнів гімназії, є комплексною проблемою соціально-педагогічного змісту, яка не може бути розв'язаною в умовах та зусиллями однієї інституції. Її рішення потребує технологічного підходу, об'єднання зусиль фахівців і сім'ї, їх синергії.

Список літератури

1. Алексєєнко Т.Ф. Аналітичні матеріали онлайн опитування щодо особливостей соціалізації учнів середньої школи в умовах війни та дистанційної форми навчання. <https://undip.org.ua/library/analitichni-materialy-onlayn-opytuvannia-shchodo-osoblyvostey-sotsializatsii-uchniv-serednoi-shkoly-v-umovakh-viyny-ta-dystantsiynoi-formy-navchannia/>

2. Алексєєнко Т., Петрук О., Барановська О., Ліпчевська І., Павлова Т., 2024) Дидактико-методичний супровід подолання навчальних втрат у базовій середній освіті: методичні рекомендації. Київ : Педагогічна думка, 2024. 53 с. <https://undip.org.ua/library/dydaktyko-metodychnyy-suprovod-podolannia-navchalnykh-vtrat-u-bazoviy-seredniy-shkoli-metodychni-rekomendatsii/>

3. Коваленко А. Як Україна тримає зв'язок з учнями за кордоном. Веб-ресурс НУШ, 5 лютого 2025. <https://nus.org.ua/2024/12/12/yak-ukrayina-trymaye-zv-yazok-z-uchnyamy-za-kordonom-dosvid-shkil-u-varshavi-zhenevi-ta-mizhnarodnoyi-ukrayinskoyi-shkoly/>